

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Neža Pagon

Otroci in internet

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Neža Pagon

Mentorica: **doc. dr. Bojana Lobe**

Otroci in internet

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

Diplomsko delo posvečam svoji stari mami Slavki.

Še posebej pa se zahvaljujem svoji mami Smilji, ki me je spodbujala ves čas izobraževanja.

Svojemu fantu Matjažu, ki me je bodril ob najtežjih trenutkih. Profesorici Bojani Lobe za mentorstvo. Ter vsem drugim družinskim članom in prijateljem, ki niso nehali verjeti vame.

OTROCI IN INTERNET

Danes je vse več otrok na spletu. Starši ob hitrem tempu življenja preprosto nimajo časa, da bi se nenehno ukvarjali z njimi in jih nadzorovali. Zato otroci večinoma odraščajo ob internetu in vsebinah, ki jim jih ta ponuja. Že po naravi so raziskovalci, ob tem pa večkrat, tako kot v vsakdanjem življenju tudi v virtualnem, naletijo na stvari, ki zanje niso primerne oziroma so v nekaterih primerih lahko tudi škodljive. Kakšno pa je stanje v naši državi? Slovenija je majhna država v evropskem prostoru, zato mediji le redko poročajo o spletnem nasilju. Zato me v diplomski nalogi zanima, koliko se otroci v našem okolju zavedajo morebitnih tveganih situacij, ki pretijo nanje ob uporabi spleta, in njihovo mnenje o soočanju s takšno vrsto problematike. Če želimo dobiti celoten vpogled v dejansko stanje, so zagotovo najboljši vir informacij prav otroci sami. V štirih različnih skupinskih diskurzijah so nam zaupali, koliko so seznanjeni s problematiko tveganj na spletu.

Ključne besede: otroci, internet/splet, priložnosti, tveganja.

CHILDREN AND INTERNET

More and more children nowadays spend their time online. Having a busy and stressful way of life, their parents simply do not have enough time to be constantly around their children and supervise them. This is why children grow up largely by using the internet and the content it offers. Considered researchers by nature, they frequently encounter, both in the everyday and the virtual world, inappropriate or sometimes even extremely dangerous situations. What is the situation in our country today? In Slovenia, a small European country, the media rarely reports on online violence. This thesis aims to explore the extent to which children in our society are aware of the potentially risky situations they might encounter while using the internet. This thesis also seeks to determine their opinion on how to deal with this kind of issues. If we want to get a complete picture of the present situation, the children themselves are definitely the most important source of information. In four different group discussions, they told us how familiar they were with the likelihood of online risks.

Keywords: children, internet/web, opportunities, risks

KAZALO VSEBIN

1	UVOD	7
1.1	PRILOŽNOSTI IN TVEGANJA Z ROKO V ROKI	8
1.1.1	PRILOŽNOSTI	10
1.1.2	TVEGANJA	11
1.1.3	PROBLEMATIČNE SITUACIJE NA SPLETU	13
1.2	RAZISKOVALNI PROBLEM	14
2	EMPIRIČNI DEL.....	14
2.1	METODOLOGIJA	14
2.2	OPIS VZORCA.....	16
2.3	ZBIRANJE PODATKOV	16
2.4	ANALIZA PODATKOV.....	16
3	REZULTATI ANALIZE	16
3.1	KAKO POGOSTO UPORABLJATE INTERNET	16
3.1.1	PREŽIVLJANJE PROSTEGA ČASA NA INTERNETU	18
3.2	S KATERIMI NAPRAVAMI MLADI NAJPOGOSTEJE DOSTOPAJO DO INTERNETA	19
3.3	STARŠI IN NJIHOVA VLOGA	20
3.3.1	KAKO SE STARŠI VKLJUČUJEJO V VARNO RABO INTERNETA	21
3.4	V KAKŠNE NAMENE OTROCI IN MLADOSTNIKI NAJVEČ UPORABLJAJO INTERNET?	22
3.4.1	PORNOGRAFIJA	23
3.4.2	NOV ŽIVLJENJSKI SLOG MLADOSTNIKOV	24
3.5	ŽALJIVE VSEBINE	25
3.6	TVEGANJA, KI JIH POZNAJO OTROCI	26
3.6.1	ALI SO SE OTROCI ŽE SAMI KDAJ SOOČILI S TVEGANIMI VSEBINAMI OZIROMA ALI KOGA POZNAJO, V NEPOSREDNI BLIŽINI?	29
4	SKLEP	32
5	LITERATURA.....	34

KAZALO SLIK IN GRAFOV

Tabela 1.1: Priložnosti.....	10
Tabela 1.2: Tveganja	12
Tabela 2.1: Diskusijske/fokusne skupine	15

Slika 1.2: <i>Analitični model individualne in državne ravni dejavnikov oblikovanja spletne aktivnosti otrok</i>	9
--	---

1 UVOD

Življenje in naš vsakdanjik vsepovsod spremlja internet. Uporabljamo ga kot del zabave in tudi poučevanja. Je nepogrešljivo orodje, tako v poklicnem kot tudi zasebnem življenju. Vsekakor pa nam internet, poleg dobrih in uporabnih stvari, predstavlja precej nevšečnosti in tveganj. Tako kot v realnem svetu tudi v virtualnem hitro naletimo na neprijetnosti in nevarnosti, ki nam utegnejo spremeniti vedenje, mišljenje in osebne lastnosti. V Sloveniji za dostopanje do internetnih vsebin 42 % otrok, starih med 9 in 16 let, uporablja mobilne telefone, ter 8 % otrok iz iste starostne skupine druge dlančne naprave (Livingstone in drugi 2011). Poleg tega, da otroke in mladostnike vedno bolj ozaveščamo o varni rabi interneta, je zavedanje morebitnih nevarnosti še vedno na nizki stopnji.

Raziskava podatkov Statističnega urada Republike Slovenije (RS) kaže na to, da je v prvem četrtletju leta 2013 v Sloveniji imelo dostop do interneta 76 % gospodinjstev (leta 2012 – 74 %, leta 2011 – 73 %). Skupina, ki najpogosteje uporablja internet, so otroci in mladostniki, stari od 10 do 15 let. Podatki kažejo, da je v omenjeni starostni skupini do 98 % rednih uporabnikov spleta (Zdešar 2013).

Uporaba novih tehnologij med mladimi zelo hitro narašča, vendar pa starejši in raziskovalci, ki naj bi podajali smernice varne rabe interneta, ne sledijo dovolj hitro temu tempu. V Sloveniji se kot problem pojavi to, da je število raziskav na področju vrane rabe interneta med otroki zelo majhno (Livingstone in Haddon 2009).

V diplomski nalogi me bo zanimalo predvsem to, ali se slovenski otroci, poleg mnogih priložnosti in možnosti, ki jim jih ponuja splet, zavedajo tudi mnogih tveganj in celo škode, ki jo posledično ta tveganja lahko pustijo. Če so mladostniki seznanjeni z morebitnimi tveganji, na kakšen način so se pripravljene soočiti z njimi ter kdo jim po njihovem mnenju lahko pri tem najbolj pomaga.

V okviru kvalitativne raziskave projekta *EU Kids Online* bom ¹naredila okvirno analizo mišljenja slovenskih otrok (v starostni skupini med 13 in 15 let) ter primerjala njihove odgovore z izsledki iz drugih držav, v katerih so bile raziskave že opravljene. Na koncu pa jih bom poskušala nekako umestiti na lestvico med druge evropske države (po tem, koliko časa preživijo na internetu ipd.).

1.1 PRILOŽNOSTI IN TVEGANJA Z ROKO V ROKI

Mladi so trenutno obdani z digitalnimi tehnologijami, prek katerih doživljajo različne pozitivne, pa tudi negativne situacije (Livingstone in drugi 2011).

Prizadevanja za povečanje možnosti pa lahko posledično povečajo tudi nekatera tveganja, medtem pa lahko prizadevanja, da bi ta tveganja zmanjšali, omejijo možnosti/priložnosti otrok. Pazljivo je treba vzpostaviti nekakšno ravnotežje, ki otrokom ponuja možnost spletnih/virtualnih izkušenj. Tvegane priložnosti dovoljujejo otrokom eksperimentiranje s spletnimi razmerji, intimnostjo in identiteto. To pa je seveda nekakšen ključni pomen odraščanja, če se otroci naučijo soočati s svetom odraslih. Možnosti tveganja otrok na spletu pa so prav tako povezane z ranljivostjo kot tudi odpornostjo ter so nekako odvisna od same zasnove spletnega okolja kot tudi od okoliščin, v katerih so otroci. Socialno mreženje omogoča otrokom komuniciranje ter zabavo s prijatelji in znanci, vendar nimajo vsi enakega znanja o upravljanju zasebnosti in osebnih razkritij na takšnih omrežjih.

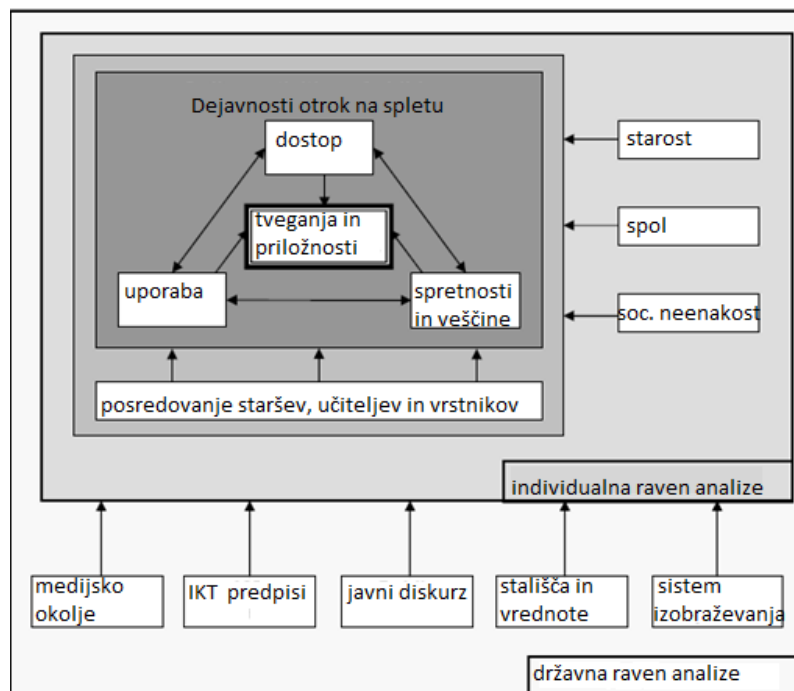
V zadnjem desetletju se na naslovnih pojavlja mnogo vprašanj, ki so se poigrala z domišljijo javnosti, saj so v ospredje postavljala otroke kot pionirje na področju raziskovanja in eksperimentiranja z novimi priložnostmi, ki jih ponuja internet.

¹ *EU Kids Online* je projekt, katerega cilj je uskladiti in spodbuditi raziskovalno področje na temo otrok kot uporabnikov novih medijev s posebnim poudarkom na dokazovanju pogojev, ki na spletu oblikujejo tveganja in priložnosti. Do zdaj opravljene tri faze dela je financirala Evropska komisija v okviru programa boljši internet za otroke. V tem »tematskem omrežju« sodeluje 33 držav. V poročilu raziskave *EU Kids Online III (2011–2014)* so tudi študije o tveganjih in problematičnih situacijah na spletu, gledano z otroške perspektive. Ključno vprašanje je, kaj otroci dojemajo kot problematične situacije na internetu in pomen teh v skladu z otroškim mišljenjem (Livingstone in drugi 2013).

Čeprav so na spletu prisotni tudi odrasli in si lahko še tako prizadevajo, da bi pri napredovanju/znanju dohajali svoje otroke, je treba razumeti, da zdaj otroci odraščajo v času množičnega dostopa do tehnologij, ki je precej drugačen od časa odraščanja ljudi, ki jih vzgajajo, učijo o tem, kaj morajo vedeti, in oblikujejo pravila za zagotavljanje njihovega dobrega počutja. V ta novi svet polagamo vse upe in strahove, ki smo jih do zdaj imeli za naše otroke. Z dramatičnim preobratom se zdi, da je na voljo in lažje dostopnih vse več stvari. Obisk knjižnice ni več potreben, tudi na učitelje se ni treba več obračati za dodatno strokovno znanje. Možnosti za zadovoljevanje potreb posameznikov niso več omejene zaradi oddaljenosti, časa ali denarja (Livingstone in Haddon 2011).

Zastaviti si moramo vprašanje, kako bomo mladim omogočili, da bodo čim bolj vrano uporabljali nove tehnologije. Seveda imamo za spodbujanje varne rabe različne prijeme, ki pa naj ne bi bili izključno omejevalni. Otroci se morajo znati v situacijah, v katere zaidejo, mi pa jih lahko tega naučimo. Zelo pomembno je, da starši sodelujejo pri prvih spletnih izkušnjah, ki jih dobivajo njihovi otroci. Splošnega pravila o tem, kakšen je najboljši nadzor pri uporabi interneta pri otrocih, ni. Značilnega pomena so navade in kultura posameznikov iz različnih držav (Lobe in drugi 2010).

Slika 1.1: Analitični model individualne in državne ravni dejavnikov oblikovanja spletne aktivnosti otrok

Vir: Livingstone in Haddon (2009).

1.1.1 PRILOŽNOSTI

Priložnosti, ki so otrokom ponujene na spletu, lahko razdelimo v štiri kategorije: izobraževanje, učenje in digitalna pismenost, participacija in državljanska aktivnost, ustvarjalnost ter samoizražanje, identiteta in družbene povezave (Livingstone in Haddon, 2009).

Tabela 1.1: Priložnosti

Priložnosti	Vsebina	Stik	Vodenje
	Otroci kot prejemniki	Otroci kot udeleženci	Otroci kot akterji
Izobrazba, učenje in digitalna pismenost	Izobraževalni viri	Stik z osebami s podobnimi interesi	Samo-inciativno ali skupinsko učenje
Participacija in državljanska aktivnost	Globalne informacije	Izmenjevanje med interesnimi skupinami	Konkretne oblike družbene aktivnosti
Ustvarjalnost in samoizražanje	Raznolikost virov	Navdihovanje za participacijo	Oblikovanje uporabniških vsebin
Identiteta in družbene povezave	Nasveti (npr. osebni in zdravstveni)	Spletne skupnosti, deljenje izkustev	Izražanje identitete

Vir: Livingstone in Haddon (2009).

Kot kompleksen komunikacijski medij internet ponuja možnost malih, intimno socialnih okolij, usmerjenih k hitrejši ali »instant« komunikaciji. Hkrati so lahko omrežja zelo velika, svojim uporabnikom pa ponujajo globalen dostop. Ta globalna mreža omogoča, na primer, ameriškim mladostnikom, da se povežejo s tistimi v Bocvani ali v kateremkoli drugem »ožičenem« delu sveta. To poganja razvoj mladine, vodenje, komunikacijo, socializacijo, informacije in učenje na mednarodni ravni (Cassell in drugi 2006).

Zaradi perečih vprašanj in problematik pa se ameriški otroci in mladostniki, kot kaže raziskava, ki sta jo opravila Suzuki in Calzo, redno poslužujejo interneta kot močnega vira informacij. Največ pa seveda prebirajo teme, ki so za družbo občutljive, kot so na primer spolnost in medosebni odnosi (Suzuki in Calzo 2004).

Hkrati pa mladim služi tudi kot sestava skupnih orodij, ki zagotavljajo informacije za državljansko udejstvovanje in politično participacijo (Rainie in Horrigan v Louge 2006).

Študije so pokazale, da je z internetno komunikacijo mladim dana možnost, da izvajajo vodstvene sposobnosti in so zainteresirani v skupnosti, ki so si jih sami ustvarili. To spodbuja samostojnost in gradnjo identitete, vendar brez norm in pričakovanj. Kljub bojazni zaradi zalezovalcev in neprimernih spletnih mest so starši začeli priznavati internet kot močno orodje tako za mreženje kot tudi izboljšanje znanja svojih otrok na akademskem področju (Jackson in drugi 2006).

Mladostniki pa imajo mnogokrat tudi težave s samopodobo in sprejemanjem okolja, v katerem so.

Spletna komunikacija pa lahko spodbudi bolj realistične in nepristranske izmenjave informacij: veliko ljudi poroča o večji pripravljenosti za izmenjavo misli in občutkov na spletu kot pa osebno (Lenhart in drugi 2005).

To osvobajanje od socialnih pritiskov lahko pomaga mladostnikom graditi zaupanje v dejanskih socialnih razmerah, hkrati pa lahko izzove občutek povezanosti z drugimi, kar je pomemben vidik pri družbenem razvoju mladostnikov. Po drugi strani pa lahko to pomanjkanje realne interakcije predstavlja tveganja za najstnike, še posebej tiste, ki so socialno nestrpni (Louge 2006).

1.1.2 TVEGANJA

Mladi se morajo zavedati vseh tveganih situacij, saj nasilje v kibernetnem prostoru obsega rabo informacijsko-komunikacijske tehnologije, kot so e-pošta, mobilna telefonija, hipna sporočila in spletne strani, za namerno ponavljajočega se sovražnega obnašanja posameznikov ali skupine, ki imajo namen škoditi drugim (Belsey v Žakelj 2013, 74: 107–123).

Glede na raziskave je tveganje, ki so mu otroci najpogosteje izpostavljeni, posredovanje osebnih podatkov. Na spletu jih posreduje približno polovica otrok. Kot drugo najpogostejše tveganje so pornografske vsebine, saj se z njimi sreča kar 40 % otrok, tretje pa nasilne vsebine (Hasebrnik in drugi 2009).

Tabela 1.2: Tveganja

Tveganja	Vsebina	Stik	Vodenje
	Otroci kot prejemniki	Otroci kot udeleženci	Otroci kot akterji
Poslovna/komercialna	Oglaševanje, vsiljevanje/nezaželena pošta (spam), sponzorstvo	Sledenje, zalezovanje, osebni podatkov	Igranje na srečo, nezakonit prenos podatkov, vdor
Agresivna	Nasilna/ kruta/ sovražna vsebina	Žrtve nasilja, žrtve nadlegovanja in zalezovanja	Nasilje nad drugimi in nadlegovanje drugih
Spolna	Pornografske/ škodljive spolne vsebine	Spoznavanje neznancev, biti zaslužjen	Ustvarjanje/ nalaganje pornografskih vsebin/ materiala
Vrednotna	Rasizem, nagovarjanje k uživanju drog	Samoškodljivo nezaželeno prepričanje	Deljenje nezaželenih nasvetov (npr. samomorilnost in anoreksija)

Vir: Livingstone in Haddon (2009)

Varstvo osebnih podatkov, kritična distanca do vsebin (nasilje, spolna zloraba otrok, sovražni govor ...) in virov informacij na spletu, kultura spletnega komuniciranja, mobilno in spletno nadlegovanje, (finančne) prevare in goljufije pa tudi osnovni principi tehnične zaščite na računalniku, internetu in mobilnem telefonu je le nekaj tematskih sklopov, ki bi jih bilo po mnenju strokovnjakov treba vključiti v izobraževanje tako rekoč od malih nog (Vehovar in drugi 2009).

Z rezultati raziskave *Mladi na netu* raziskovalci poudarjajo, da so v Sloveniji fantje nekoliko manj previdni pri uporabi interneta kot dekleta. Med vprašanimi se je 42 % dečkov in 29 % deklet že srečalo z neznancem, ki so ga spoznali prek interneta. Dečki (43 %) so vidno manj previdni od deklic (14 %), tudi pri pošiljanju in prejemanju intimnih stvari na spletu (na primer golih fotografij).

Prav tako pa so dečki bolj samozavestni tudi glede svojih spletnih veščin, saj jih kar 55 % meni, da znajo med družinskimi člani prav oni najboljše uporabljati internet, medtem ko ima takšno prepričanje o sebi le dobra tretjina deklic (37 %). Med negativnimi tveganji na spletu je treba poznati vrstniško nasilje in nezaželene spolne komentarje, ki jih je prejelo kar 38 % vprašanih otrok. Mladostniki se odzovejo popolnoma napačno v premerih, ko gre za žaljive in boleče komentarje prek spleta ter mobilnih telefonov, saj nanje kar 24 % otrok odgovori s podobno neprijetno vsebino (Lobe 2011).

Medtem ko je tehnologija v življenje otrok in mladih prinesla večje število možnosti, je po drugi strani prinesla tudi morebitna tveganja in nove skrbi za starše, da bi bil njihov otrok poškodovan ali oškodovan. Včasih so socialni problemi delno ocenjeni kot rezultat večje uporabe novih tehnologij (Byron Review 2008).

1.1.3 PROBLEMATIČNE SITUACIJE NA SPLETU

Najpogosteje se pojavijo problematične situacije, ki vključujejo pošiljanje nasilnih, vulgarnih ali spolnih/intimnih vsebin. Kot druga problematična situacija se pojavlja izvajanje, doživljanje in ali opazovanje/pričanje prostaških ali grdih/nepriemernih sporočil (Smahel in drugi 2014).

Problematične situacije na spletu pa lahko otroke privedejo skozi tvegane situacije do zaključkov, ki jim zelo škodujejo. Začnejo se neprimerno/čudaško obnašati, medtem ko so vključeni v igranje nasilnih spletnih iger. Lahko pa se pojavi tudi izključenost online in tudi offline družbene skupnosti. Otroci, ki prekomerno prakticirajo spletno igralništvo (igre, v katerih so povezani še z drugimi člani), so na neki način izključeni iz družbe, ki jih obdaja v realnem svetu, hkrati pa se ne trudijo, da bi z njo vzpostavili boljši stik, ker so zadovoljni z družbo, ki jo imajo na spletu. To je pravzaprav družba, ki jim daje lažni občutek neke bližine in nenehnega komuniciranja. Ti otroci imajo v realnem svetu veliko težav, nenehno so pod stresom, nimajo koncentracije, uspeh v šoli se jim slabša, ker nenehno premišlujejo o svojem virtualnem svetu in imajo občutek, da ko so, na primer, v šoli zamujajo nekaj, kar se dogaja na spletu. Da se otroci in mladi zavedajo in soočajo s tveganimi situacijami, je pomembno tudi, da je v njihovi družini vzpostavljeno neko ravnovesje, komunikacija med člani pa nenehno poteka.

Povprečna starost pri vstopu na splet med slovenskimi otroki je nekaj čez 8 let, kar jih umešča med mlajše v Evropi. Povprečni čas, ki ga na internetu preživijo otroci, stari od 9 do 16 let, je 94 minut oziroma nekaj več kot poldrugo uro (Lobe in Muha 2011).

1.2 RAZISKOVALNI PROBLEM

V Sloveniji otroci zelo zgodaj začnejo osvajati prve veščine na spletu. Zato je posebej pomembno, da so ozaveščeni o varni rabi interneta. S svojo diplomsko nalogo bom poskušala ugotoviti, kako slovenski otroci in mladostniki vključujejo internet v svoj vsakdanjik.

Raziskovalna vprašanja:

- Na kakšen način slovenski otroci vključujejo internet v svoje vsakdanje življenje?
- Kako otroci in mladi dojemajo tveganja na internetu?
- Na kakšen način otroci dojemajo neprimerne vsebine na internetu?

2 EMPIRIČNI DEL

2.1 METODOLOGIJA

Podatki za pričujočo nalogo so bili zbrani s kvalitativno metodo. Kvalitativna metodologija predpostavlja raziskavo manjšega števila respondentov, pri čemer je običajno respondentov nekajkrat do nekaj desetkrat ali nekaj stokrat manj kot je spremenljivk oziroma merjenih lastnosti. Sam merski inštrument oziroma vprašalnik/opomnik je običajno nestrukturiran oziroma odprtega tipa. Glavna prednost kvalitativnih raziskav je v tem, da je možno s kvalitativno metodo dobiti informacijsko bogate podatke oziroma s to metodo je možno dobiti »globinski vpogled« v respondente in raziskovalno tematiko, pri čemer je s terminom »globina« mišljen vpogled v nezavedno oziroma podzavest respondenta (Manoilov 2010).

Fokusne skupine

Diskusijske (fokusne) skupine so ena izmed najbolj priljubljenih metod/tehnik zbiranja kvalitativnih podatkov. Pri diskusijskih skupinah gre za interaktivno, spontano in neformalno diskusijo 8-12 respondentov na izbrano temo, kjer omenjena diskusija traja cca. od ene ure do cca. treh ur.

Diskusijsko (fokusno) skupino vodi moderator, ki preusmeri pogovor na raziskovalno tematiko, v kolikor pogovor zaide stran od omenjene tematike. Na splošno velja, da si morajo biti udeleženci diskusijske (fokusne) skupine med seboj čim bolj podobni (glede socialno-demografskih ali drugih lastnosti). Glavne prednosti diskusijskih skupin so v tem, da so zelo primerne za generiranje kreativnih idej, misli in mnenj v zvezi z raziskovano problematiko (Manoilov 2010).

V ta namen je bila izvedena serija štirih diskusijskih/fokusnih skupin iz različnih osnovnih in srednjih šol v Sloveniji.

Tabela 2.1: Diskusijske/fokusne skupine

	Kraj	Število otrok	Spol	Starost
Fokusna skupina 1	Celje	6	fantje	13 let
Fokusna skupina 2	Murska Sobota	6	dekleta	13 let
Fokusna skupina 3	Kočevje	5	dekleta	15 let
Fokusna skupina 4	Ljubljana	5	fantje	15 let

2.2 OPIS VZORCA

Vzorec predstavljajo štiri fokusne skupine mladostnikov, starih od 13 do 15 let, iz različnih osnovnih in srednjih šol v Sloveniji. Dve skupini sta sestavljeni iz osnovnošolskih otrok (ena dekliška in ena fantovska), preostali dve pa sestavljajo otroci, ki se izražajo v srednješolskih programih (prav tako ena dekliška in ena fantovska skupina). Intervjuji so bili opravljeni posebej v različnem časovnem obdobju.

2.3 ZBIRANJE PODATKOV

Fokusne skupine so bile opravljene v štirih slovenskih mestih, Ljubljani, Kočevju, Murski Soboti in Celju. Opravljene so bile kot del kvalitativne študije v okviru mednarodnega projekta *EU Kids Online*. V skupinah je potekala diskurzija, ki so jo vodili štirje različni moderatorji. Vprašance so povprašali o vsakodnevnih navadah, ki jih imajo v zvezi z uporabo interneta. Izpostavljena tema pa so bila predvsem tveganja, ki jih prinaša vsakodnevni obisk spleta. Pogovori so bili tudi zvočno posneti, kot je bilo predpisano. Pridobljeni podatki so bili zapisani v obliki transkripcije, moja naloga pa je bila analiza teh.

2.4 ANALIZA PODATKOV

Iz dobljenih podatkov sem si izbrala določene sklope vprašanj, ki se navezujejo na zadnjo, kvalitativno analizo podatkov projekta *EU Kids Online*. Odgovore bom primerjala med seboj glede na spol in starost vprašanih.

3 REZULTATI ANALIZE

3.1 KAKO POGOSTO UPORABLJATE INTERNET

Otroke, ki uporabljajo internet, lahko razdelimo v dve skupini: tiste, ki internet uporabljajo vsak dan ali skoraj vsak dan (60 %), in tiste, ki ga uporabljajo en- ali dvakrat na teden (33 %). Skupaj je to 93 % otrok v Evropi. Preostali (5 %) so na spletu en- do dvakrat na mesec, 2 % otrok pa internet uporabljajo zelo redko.

Manjša razlika se pojavi tudi med uporabniki po spolu. Kot kažejo kvantitativne raziskave *EU Kids Online* iz leta 2011, so fantje (61 %) za malenkost večji porabniki kot dekleta (58 %) (Livingstone in drugi 2011).

Med otroki, ki so stari 13 let, so dekleta priznala, da vsak dan uporabljajo internet, medtem ko je le eden od fantov priznal, da uporablja internet, kadar je to mogoče. Večina jih svoj prosti čas preživi za računalnikom z brskanjem po spletu. Nekateri pa celo priznavajo, da na internetu preživijo ves svoj prosti čas. Dekleta in fantje iz starejše skupine (15 let) pa vsak dan uporabljajo internet, vendar v nekaterih primerih pokažejo že manj zanimanja za stvari, ki se dogajajo na spletu. Čeprav še vedno poročajo o vznemirljivosti, ki jo doživijo ob tem, če komunicirajo, na primer, prek spletnih omrežij.

»Jst sm skor ceu prosti čas gor.« (deček, 13, Celje)

»Jst sem H3. Na računalniki sem bol malo ... pač tok popoldan al pa kej ... če pa sem, sem pa bolj popoldan. Sem pa na Facebooku al pa poslušam musko na You tube.« (dekle, 15, Kočevje)

»Okej jst sm Marko. Sm isto na ekonomski. Internet uporabljam vsak dan na računalniku, na telefonu preveč časa. Kaj delam? Sm na Facebooku, igram igrce prek interneta,... To je to.« (fant, 15, Ljubljana)

Brez dnevne doze interneta ne gre, priznavajo naši vprašanci. Vendar pa je pomembno, da se zavedajo, da jim prekomerna uporaba spleta na neki način lahko tudi škoduje. Le redki so povedali, da imajo poleg šole še nekatere obšolske dejavnosti.

»Popoudne mam trening, pol za šolo nrdim nalogo pol grem pa na komp.« (deček, 13, Celje)

»No jst sem H1. Na internetu sem doskrat na Facebooku na Youtubu ali pa na mailu. Na You Tube si poslušam musko pa gledam razne posnetke pa pač tudi vadm ob You tubu, ker igram violino ... pač si potem tako pomagam. Na Facebooku se pa pogovarjam s prijatli ... pa gledam razne slike. Na mailu se s profesorji menmo stvari. Doskrat grem tud na 9gag ... tam pa se pač gledajo te smešne stvari.« (dekle, 15, Kočevje)

Če je otrokom in mladostnikom dovoljeno, bodo svoj prosti čas preživeli po svoje. Zakaj bi se udeleževali raznih krožkov in srečanj, če pa vse to lahko naenkrat počnejo na spletu.

Tu je jasno razvidno, da otroci potrebujejo nekoga, da usmerja njihov vsakdanjik. Četudi se včasih zdijo pri tej starosti še tako samostojni in neodvisni, se moramo zavedati, da so še vedno otroci/najstniki, ki potrebujejo smernice za življenje. Četudi jim internet ponuja nove možnosti in priložnosti, v svojem življenju potrebujejo tudi stvari, ki se jih lahko naučijo le v realnem svetu, ki jih obkroža.

Slovenija je na lestvici uporabe interneta med 25 državami na 10. mestu. Pri nas vsakodnevno uporablja interneta 13 % otrok, 23 % ga uporablja vsaj en- do dvakrat na teden, 3 % otrok en- do dvakrat na mesec ter 1 % zelo redko. Na prvem mestu lestvice je Švedska s 84 % otrok, ki vsakodnevno uporabljajo internet. Na dnu lestvice pa lahko najdemo Turčijo, kjer dnevno po spletu brska 33 % otrok (EU Kids Online).

3.1.1 PREŽIVLJANJE PROSTEGA ČASA NA INTERNETU

Domače in učne naloge od učencev zahtevajo vse bolj intenzivno uporabo spletnih sredstev. Vendar se moramo na tem mestu osredotočiti na najbolj priljubljene dejavnosti mladostnikov.

Iskanja po internetu in različnih spletnih straneh so pogosto povezana z offline dejavnostmi in interesi, ki jih imajo otroci.

Na primer otroci spremljajo spletne strani, ki so povezane, na primer, s športom, s katerim se ukvarjajo. Nekateri otroci pa na strani, ki so povezane z njihovimi hobiji, naložijo svoje lastne prispevke in vsebine (Almeida in drugi 2014).

Otroci se zavedajo prekomerne uporabe interneta in težav, ki so z njim povezane. Mnogi priznavajo, da porabijo preveč svojega časa na spletu. To pa lahko negativno vpliva nanje na dva različna načina. Prvič lahko dobijo občutek tesnobe, ker nenehno čutijo potrebo po tem, da so povezani s svojimi napravami, saj tako lahko spremljajo, kaj se je novega zgodilo. Drugič pa lahko dobijo občutek krivde, ker se zavedajo, da bi morali več časa nameniti drugim dejavnostim, ki so bolj pomembne, kot so na primer šolske obveznosti.

Otroke je izključenost od čustvenih in družbenih dolžnosti, izolacija od realnega/zunanjega sveta ter osamljenost samo še bolj spodbudila k intenzivni uporabi interneta. Pri nekaterih otrocih je komunikacija tista, ki zavzema ključno mesto pri spletnih dejavnostih. To je velikokrat prva stvar, ki jo otroci navedejo za odgovor v različnih raziskavah (Almeida in drugi 2014). Otroci bi radi samo sledili svojim vrstnikom.

Če večina njihovih sošolcev, znancev in prijateljev popoldneve preživlja online, bodisi na socialnih omrežjih bodisi s spremljanjem kakšnih drugih vsebin, otrok preprosto čuti potrebo po tem, da ne bi bil drugačen, zato sledi istemu vedenjskemu vzorcu.

3.2 S KATERIMI NAPRAVAMI MLADI NAJPOGOSTEJE DOSTOPAJO DO INTERNETA

Ker smo iz zgornjih podatkov ugotovili, da slovenski otroci velik del svojega prostega časa porabijo za pridobivanje informacij prek spleta, nas naprej zanima, katere naprave jim omogočijo, da jim podrobnosti s spleta ne uidejo.

Otroci iz južne in vzhodne Evrope najmanj dostopajo do interneta s pomočjo dlančnih naprav. Nekoliko drugačen vzorec se pojavi pri uporabi mobilnega telefona kot posrednika. Najpogosteje ga uporabljajo v Grčiji (66 %), Sloveniji (42 %) in Bolgariji (41 %) (EU Kids Online).

Dekleta kot posrednik za dostop do interneta največ uporabljajo računalnik. Medtem ko pri starejši skupini deklet zaznamo, da veliko uporabljajo aplikacije, ki so dostopne prek mobilnih telefonov.

Fantje v obeh starostnih skupinah pa poročajo o tem, da sicer pogosto uporabljajo računalnike, poleg tega pa so tudi nenehno povezani z internetom prek mobilnih telefonov. Iz odgovorov intervjuvancev lahko sklepamo, da imajo vsi mobilne telefone, ki jim omogočajo vzpostavitev povezave z internetom. Nekateri imajo prenos podatkov nenehno vključen, ker pravijo, da vedno želijo biti »na tekočem«. Priznavajo pa tudi, da jim ustreza, da se, na primer, na socialna omrežja lahko povežejo prek telefonov, saj trdijo, da so ti njihovi, starši pa naj ne bi brskali po njihovih osebnih stvareh. Eden od vprašanih pa je zatrdil, da tudi, če bi starši želeli pogledati njegov telefon, jim ga ne bi dal, češ da je njegov. Trdijo, da na neki način za nekatere stvari raje uporabljajo mobitele, saj jih skrbi, da starši vseeno kdaj pa kdaj preverijo, kaj brskajo po spletu.

»Jst lahko delam na internetu kar hočem, mobitela mi ne smejo uzet ker jim ga ne dam, za komp mam pa itak pač svoj račun jst sm administrator, tko da mi ne morjo nič spremenit.«
(deček, 13, Celje)

»Ja jst sm pa Nik, uporabljam kr dost cajta pa večinoma na telefonu. Tud sm večinoma na Facebooku. Pa tud igram igrce prek spleta.« (fant, 15, Ljubljana)

Zdi se, da je uporaba osebnih komunikacijskih naprav (na primer mobilni telefon) premagala domače ali šolske računalnike pri dostopu do informacij na spletu.

To ima med drugim tudi vpliv na to, da starši ali učitelji ne morejo vedno nadzirati otrok pri njihovem raziskovanju po spletu (Livingstone in drugi 2011).

3.3 STARŠI IN NJIHOVA VLOGA

Glede na zgoraj navedene podatke lahko sklepamo, da je v nekaterih primerih za starše lahko tudi problematično poseganje v zasebnost svojih otrok, saj bi to lahko pomenilo veliko prerekanja in prepiranja, ker so otroci, še posebej najstniki, zelo svojeeglavi.

Starši so pozvani, da se zavedajo, da se njihovi otroci, če uporabljajo splet v zasebnem prostoru, zavedajo svojega početja. Postavitev računalnika na javno/vidno mesto v domu se zdi preudarno, vendar pa je to strategijo precej težko uveljaviti, saj strožje ko bodo starši nadzorovali njihovo uporabo interneta, bolj je verjetno, da bodo mladi našli pot, da se izognejo teh pravil (Byrne in Lee 2011). na primer možnost dostopa do računalnika pri prijateljih ali sorodnikih ali pa kar prek svojega mobilnega telefona.

Iz dobljenih podatkov lahko razberemo, da starši slovenskih mladostnikov v precejšnji meri spremljajo, kaj njihovi otroci počnejo v prostem času, še posebej, kadar »čepijo« za računalnikom. Mlajši skupini otrok omenita, da jim starši vsaj občasno pokukajo na računalnik, da bi videli, kaj se dogaja, na primer, s kom si dopisujejo. Starejši sicer nadzora oziroma prisotnosti staršev, ko uporabljajo računalnik, ne omenjajo. Se pa jim starši zdijo pomembni akterji, predvsem kadar pride do tveganih situacij. Problem pa nastane tudi, ker se mnogi otroci zavedajo, da so njihovi starši precej manj informacijsko pismeni, še posebej starejši, in manj v koraku s časom, zato se ne spoznajo na nove tehnologije. Takšen položaj pa otroci izrabijo in pred starši zlahka skrijejo podatke, za katere ne želijo, da bi jih starši videli.

»Pr men učasih, če sm na Facebooku, pridejo pa pogledajo kua delam, pa pogledajo če kake slike objaulam, pa vidjo d nč, pol pa gledajo kua piše pa tku, pa itak ni nč tazga. Kdaj komu kej za rojstn dan napišem, al pa objavam video posnetk, drgač pa nč. Tku d tut če bi mel geslu, je useenu, k ni nč kej tazga gor. Mau bi blu bl zpornu če bi prečekiral pogovore zasebne.« (deklica, 13, Murska Sobota)

»Ne nadzorujejo tko zgodovine, ampak učasih grejo sam pogledat kaj gledam. Drugač zgodovine še ne znajo pogledat.« (deček, 13, Celje)

Starši bi morali svoje otroke vključevati v pogovore o tem, kaj se dogaja na spletu oziroma bi jih morali že od začetka poučiti o varni rabi spleta. Vzpostavitev odprte komunikacije med otroki in starši je ključni korak, da starši dobivajo povratne informacije od svojih otrok. Prav tako pa nezmožnost učinkovitega komuniciranja povečuje verjetnost, da bi se njihovi otroci na spletu obrnili po nasvet neznancev (Palfrey in Gasser 2008).

3.3.1 KAKO SE STARŠI VKLJUČUJEJO V VARNO RABO INTERNETA

Med starši je možno zaznati štiri vedenjske vzorce, ko pride do razprave o tveganjih, ki so jim otroci izpostavljeni na internetu (Byrne in drugi 2013):

- starši, ki so se že soočili s tvegano situacijo na spletu (starši in njihovi otroci poročajo, da so se vsaj enkrat soočili s tveganimi vsebinami ali pa, da so se sami neprimerno obnašali v tvegani situaciji);
- starši, ki tvegane situacije na spletu podcenjujejo (starši navajajo, da se člani njihove družine še nikoli niso znašli v neprijetnem položaju, medtem ko njihovi otroci trdijo, da so se s tveganim obnašanjem soočili vsaj enkrat);
- starši, ki še nimajo izkušenj s tveganimi situacijami na spletu (starši in njihovi otroci so poročali o tem, da se še nikoli niso seznanili s tvegano situacijo);
- starši, ki precenijo tvegane spletne izkušnje (starši so poročali o tem, da so njihovi otroci že ravnali tvegano med uporabo interneta, vendar pa otroci to zanikajo).

Otrok kot žrtev – starši kot tretja udeležena oseba (poleg otroka in ljudi, s katerimi ta komunicira) nekako težka precenijo svoje mišljenje o tem, ali njihovi otroci so ali niso žrtve spletnega ustrahovanja (angl. cyberbulling) ter ali bi morali biti zaradi neznancev, s katerimi komunicirajo otroci, bolj zaskrbljeni.

Oba načina interakcije, spletno ustrahovanje in neprimerno vsiljevanje neznancev, sta znak, da je otrok v takšni interakciji žrtev. Še posebej moteča je ugotovitev, da otroci, za katere se zdi, da težko komunicirajo s svojimi starši, najverjetneje ne bodo staršem zaupali niti tega, da imajo težave z nekim neznancem na spletu (Almeida in drugi 2014).

To pa lahko pomeni tudi, da v primeru, če imajo otroci res težave z nekim neznancem in tega ne bodo povedali oziroma zaupali svojim staršem, starše to lahko pusti v lažnem prepričanju, da so njihovi otroci pametnejši od drugih otrok in so zato manj ogroženi (Byrne in drugi 2013).

3.4 V KAKŠNE NAMENE OTROCI IN MLADOSTNIKI NAJVEČ UPORABLJAJO INTERNET?

Leung in Lee v študiji *The influences of information literacy* prideta do ugotovitev, da le petina otrok četrtega razreda uporablja socialna omrežja, vendar pa se ta vrednost dvigne na polovico pri otrocih v šestem razredu in na več kot 70 % pri otrocih, ki obiskujejo deveti razred. Hi5 in Facebook sta najpogosteje uporabljene socialni omrežji. Opazna pa je manjša razlika med socialnimi družinami, ki jim pripadajo otroci. Otroci manj izobraženih staršev se nekoliko bolj nagibajo k uporabi Hi5 (Leung in Lee 2011).

Mladostniki internet uporabljajo v različne namene. Od tega, da ga uporabljajo samo za zabavo in krajšanje prostega časa, do tega, da na njem iščejo različne informacije za pomoč pri izobraževanju. V izprašanih fokusnih skupinah so dekleta večje uporabnice spletnih omrežij. Vsa dekleta, razen ena od dijakinj, imajo Facebook profil, veliko jih uporablja tudi Skype ali na spletu igra igre. Dijakinje uporabljajo še YouTube, Gmail, Tumblr, Ask.fm, Instagram, različne klepetalnice. Internet pa uporabijo tudi za ogled filmov in igranje spletnih iger. Fantje iz obeh skupin pa so navedli, da sicer imajo Facebook profile, vendar ga fantje iz mlajše skupine manj spremljajo. Dijaki internet pogosto uporabljajo tudi za pregledovanje novic, mlajši skupini otrok pa po navadi ne pregledujeta medijskih kanalov z novicami. Poleg vsakodnevnih novic fantje iz starejše skupine želijo biti na tekočem tudi z novicami iz sveta športa in s športnimi rezultati (uporaba Livestreama). V mlajši skupini pa so dečki priznali, da si prek interneta ogledajo tudi pornografske vsebine.

»Sploh ne hodim na facebook.« (deček, 13, Celje)

»Aha ne hodš na facebook, za kej družga uporablaš internet?« (moderator)

»Za porniče.« (deček, 13, Celje)

»Aja zdej sm že jst. Ja jst sm Klemen ne. Tud prhajam iz ekonomske. Internet uporabljam kr dost časa, ne. Mislm to.. Že od dolgo. Pol odvisno je tud od situacije mogoč kakšn dan eno uro ostalo pa ne vem.. 3 do 4 ure. Kokr kdaj, ne... Am.. Pol... Kaj kej gledam, ne.. Ja gledam tok.. Sm na Facebooku pa kakšne igrce na Facebooku. Se najde... Pol pa večinoma tud gledam te nogometne rezultate, ne kakšn livestream pa to. Pa kakšne nogometne te..., novice pa to. Pa video posnetke pa kej tazga.« (fant, 15, Ljubljana)

»No jst sem H5. Na internetu sem doskrat na Facebooku na Youtubu ali pa na mailu. Na You Tube si poslušam musko pa gledam razne posnetke pa pač tudi vadm ob You tubu, ker igram violino ... pač si potem tako pomagam. Na Facebooku se pa pogovarjam s prijatli ... pa gledam razne slike. Na mailu se s profesorji menmo stvari. Doskrat grem tud na 9gag ... tam pa se pač gledajo te smešne stvari.« (dekle, 15, Kočevje)

3.4.1 PORNOGRAFIJA

Čeprav internet pozitivno vpliva na sodobno družbo, je povzročil številne družbene skrbi glede zasebnosti, varnosti, pornografije, internetnega kriminala ter virtualnih skupnosti (Greenfield in Yan 2006).

Velik del razprave, povezane z vsebino na internetu, se ukvarja s seksualno vsebino. Ena od težav s tega področja je definiranje nekaterih oblik pornografije. Kar je za nekatere predstavljeno kot del spolne vzgoje ali bodisi tudi kot del informacij o zdravju, je za druge opredeljivo kot pornografija (Livingstone in drugi 2013).

Zavedati se moramo, da je internet postal zelo učinkovito in donosno sredstvo za distribucijo spolno eksplicitnega materiala kot tudi prefinjen kanal za kompulzivno spolno vedenje, trgovanje s spolnostjo (angl. sex trafficking) in spolnih zločinov (Galbreath in Berlin v Louge 2006).

Iz raziskave, ki jo je opravil ustanova *London School of Economics*, leta 2002, je možno razbrati, da 90 % otrok v starosti med osmim in šestnajstim letom gleda pornografijo na spletu. V večini primerov so seksualne spletne strani nenamerno dostopne že samo z uporabo nedolžnih besed, ki jih lahko otroci vpišejo v brskalnik, na primer med pisanjem domače naloge, ko iščejo določene podatke ali slike.

Takšen način prostega dostopa do teh informacij lahko negativno vpliva na razvoj adolescenca pri mladostnikih, ki še niso razvili polne zrelosti. Lahko pa ogrožajo tudi njihove socialne interakcije z vrstniki, njihove spolne aktivnosti ter njihov čustveni razvoj (Subrahmanyam 2006).

3.4.2 NOV ŽIVLJENJSKI SLOG MLADOSTNIKOV

Z vse pogostejšim zatekanjem v internetni svet zgublamo stike z realnostjo in socialnim svetom okoli nas. Postali smo posesivni uporabniki interneta. Tudi otrokom in mladostnikom je internet del vsakdana. Ne zanimamo se več za svet okoli nas, kulturo, znanost, politiko, socialne zadeve ipd. Internet nam je prinesel novo generacijo – »net generacijo«. To so otroci in mladostniki, ki so že od malega obkroženi z novimi informacijsko-komunikacijskimi tehnologijami (IKT).

Izraz digitalna revolucija – razširjen dostop do personaliziranih, interaktivnih, konvergenčnih, vseprisotnih tehnologij za povezovanje informacijskih in komunikacijskih procesov – spremljajo tesno povezana ugibanja glede tako imenovane digitalne generacije, digitalne mladine, digitalnega otroštva. Ne ozirajoč se na prekomerno pretiravanje medijev, je mogoče občutiti, da je digitalna revolucija na pragu nove družbenosti (Golding v Livingstone 2011).

Predvsem sta dve nepogrešljivi napravi, brez katerih si povprečen mladostnik skoraj ne zna predstavljati svojega vsakdana. To sta računalnik in mobilni telefon, prek katerih se povežejo z internetom in virtualnim svetom. Otroci na internetu hitro pridejo v stik s spornimi vsebinami, kot so pornografija, pedofilija, spodbujanje k uživanju prepovedanih drog ipd.

Internet nam omogoča celodnevno povezanost s podatki iz vsega sveta in komuniciranje z različnimi osebami, tudi daleč stran od nas. Kot anonimni uporabniki spletnih portalov in omrežij lahko podajamo svoja mnenja in komuniciramo z drugimi anonimneži na spletu. V kibernetskem prostoru lahko postanemo druga oseba, mogoče nekdo, ki bi si želeli biti, pa v resnici to nismo.

Predvsem mladostniki v težavnem obdobju na lažji način izražajo svoja čustva in mišljena, če se zatečejo v nekakšno »drugačno osebnost«. Dobijo občutek pripadnosti, spoštovanja in svobode izražanja svojih misli. Ali pač ne. Drugi anonimneži jih lahko napadejo s svojo svobodo izražanja, kritizirajo drugačne misli in lahko slabo vplivajo na počutje otrok.

Večina si predstavlja anonimnost kot nekaj zelo pozitivnega. Vendar pa se mladi premalo zavedajo, v kako resne težave jih lahko ta pozitivna anonimnost pripelje.

Mnoge raziskave kažejo na to, da se otroci in mladostniki velikokrat počutijo izgubljene in osamljene, če nimajo na voljo internetnih povezav. Otroci kot izraz občutkov največkrat opišejo z besedami žalost, osamljenost, potrnost, dolgčas.

Kraut in njegovi kolegi so med raziskovanjem vprašanja o tem, kakšen vpliv ima internet na medsebojne odnose v vsakdanjem življenju, prišli do ugotovitve, da vse večja uporaba spleta zmanjšuje komuniciranje uporabnikov s svojo družino in ožjim krogom prijateljev. Povečala pa naj bi se tudi stopnja osamljenosti in depresije (Kraut in drugi 1998).

Nekateri strokovnjaki pa sicer trdijo, da se prav zaradi interneta izboljšujejo socialni odnosi, saj s komunikacijo prek spleta nimamo nikakršnih geografskih omejenosti in nismo izločeni zaradi časovnih razlik ali morebitnih telesnih hib.

Nekatere stvari v slogu učenja in delovanja mladih se res spreminjajo. Načini predstavitve znanja in priljubljeni načini učenja učencev so se preoblikovala zaradi samega posredovanja novih tehnologij in pedagoškega načina, ki osmišlja njihove dnevne dejavnosti.

3.5 ŽALJIVE VSEBINE

Velika težava, ki se pojavlja na internetu, pa so tudi žaljive vsebine oziroma bolje poznano pod angleškim izrazom cyberbulling. O tem vprašanju so diskutirali samo fantje iz mlajše skupine, ker pa se mi je vprašanje žaljivih vsebin zdelo vredno omembe, sem analizo naredila samo na podlagi njihovih odgovorov. Kot so nam povedali, sami žaljivih vsebin ne zaznavajo kot nekaj hudo škodljivega, saj imajo vse bolj za šalo. Opisujejo nam, da so že večkrat doživeli, da jih je kdo žalil prek spleta.

Reakcije pa so pri vseh različne, le eden od fantov, ki je navedel, da je že doživel, da so ga žalili prek spleta oziroma mu grozili, se je odločil, da te žalitve ignorira in gre naprej, medtem ko so preostali, ki so se seznanili s podobnimi težavami, navedli, da se ne bi pustili ter bi osebi odgovorili nazaj z žalitvami in isto mero nespoštovanja. Priznavajo pa tudi, da so velikokrat oni tisti, ki spodbudijo spletni prepir, saj sami začnejo z žalitvami. Predvsem napadajo družbeno šibkejše (na primer močnejše) in sovrstnike.

»Sm tud eno punco zajebaval, pač tko, je pač tko bl debela in jo ful zajebavamo in sm in sva bla s frendom enim in je reku, da pozna en link k ga zna na pamet in je napisal in mi ga pokazal k je en pač s kurcem eno žensko šamar da in pol ji komp on za tri minute zablokira pol je pa že ok, pol sva pa še zajebavala kao, kao če je, da je debela k duble mac.« (deček, 13, Celje)

»Pač ja grozil so mi, sam, ampak lej sej veš no, pač veš da maš prjatle da ti bodo stal ob strani al kakrkol, če bi blo karkoli pač kadarkol lahk policu, drgač pa sej se bojim neki grožnj, prek interneta al pa tko, ker pač velik folka sam govori, govori, govori, sej vem sej sem tud jest tko naredu, ampak pač saj pač folk sam govori, govori pa nč ne nardi pač.« (deček, 13, Celje)

3.6 TVEGANJA, KI JIH POZNAJO OTROCI

Otroci oziroma mladostniki, ki so sodelovali v naših fokusnih skupinah, nimajo izkušenj s tveganji na spletu. Poznajo pa nekatere primere, ko so se njihovi prijatelji, znanci ali celo sorodniki znašli v teh.

Kot tvegane situacije so navedli naslednje.

Dečki, 13, Celje, so navedli:

- ponarejene profile oseb,
- ustrahovanje/strašenje,
- psihično izživljanje nad drugimi pod lažnim imenom,
- oglasna sporočila,
- sledenje osebnim podatkom,
- viruse.

Deklice, 13, Murska Sobota, so navedle:

- lažne profile na Facebooku;
- zasledovanje (če objaviš, na primer na Facebooku, kje se nahajaš);
- viruse;
- posiljevanje;
- ugrabitve;
- zlorabo podatkov (prek spletnih in drugih nagradnih iger);
- lahko se zgodijo tudi vlomi in tatvine (če na Facebooku objaviš, kje se nahajaš).

Dekleta, 15, Kočevje, so navedla:

- viruse,
- zaplete na strani Omegle,
- izsiljevanje na Ask.fm,
- ponarejene profile na Facebooku,
- grožnje starejših,
- mlajši otroci spremljajo pornografijo,
- učenje kletvic in grdega obnašanja.

Fantje, 15, Ljubljana, so navedli:

- vdore;
- krajo identitete;
- perverznejše, ki nadlegujejo mlajše otroke;
- ugrabitve zaradi neprevidnosti.

Vprašani mladostniki se zavedajo, da se v tveganih in neprijetnih situacijah na internetu lahko znajdeš tudi v Sloveniji, čeprav je tega manj. Ker pa se tveganja ne pojavljajo pogosto, vsaj v njihovi neposredni okolici ne, se teh mladostniki manj zavedajo. Le redki od vprašanih priznajo, da imajo na spletnih omrežjih tudi prijatelje, ki jih sicer v realnem svetu ne poznajo. Dekleta pa na vprašanje, ali bi se z neznano osebo sestale v živo, odgovorijo, da ne. Menijo, da osebo do neke mere lahko spoznaš tudi prek spletnih komunikacijskih kanalov, vendar ne veš, kakšna je ta oseba, ko jo spoznaš v živo.

Tudi fantje iz starejše skupine imajo na Facebooku kar nekaj prijateljev, ki jih ne poznajo, vendar zaradi tega še nikoli niso imeli slabih izkušenj.

»Ja ... jst jih imam kr nekej ja.« (dekle, 15, Kočevje)

»Nekej jih mam ja.« (dekle, 15, Kočevje)

»Jst jih nimam ... večinoma vse poznam vsaj na videz.« (dekle, 15, Kočevje)

»Jst poznam večinoma vse.« (dekle, 15, Kočevje)

Mladostnike pa smo povprašali še o tem, kako je s tveganji, ki lahko prinesejo slabe psihične posledice za druge. Pravijo, da je vedno tako, če te nekdo draži, ga pač dražiš nazaj, ali pa se zneseš nad šibkejšim. Ko smo jih povprašali po tem, zakaj si tega ne upajo storiti v živo, so priznali, da je veliko lažje, če si anonimen, saj si tako ne moreš nakopati težav. Zaradi tega si ustvarjajo lažne profile, saj menijo, da jih iz istih razlogov ustvarjajo tudi drugi. Malo verjetno pa se fantom zdi, da bi bilo mogoče, da se za lažnim profilom skriva oseba, ki jim lahko škodi v realnem življenju.

»Ja pač sm se tud pogovarjal s kkšnim k je pač fejk profil bil narjen, pač sm itak sm pogruntaš da je fejk, ker zveš po prjatlih ane kok jih ma na primer, pogledaš ane tud jest nevem dost ljudi poznam ane pa če poznam kkšnaga med prjatli prašam, če to res pozna sta tko prjatla in pač pol tko nekaj ugotoviš, sej pač tud če am tud jest ane s prjatlm s tem k strašiva sva isto nardila fejk profil, sva dala neke slike gor neki od avtov ovo ono in pol sva strašila folk še napej po facebooku, ampak to tko svoje starosti pa to k jih pozna. Drgač pa ja tko k sm že prej reku greva na to in to stran omegle in pol tm strašiva folk in to je to pač.« (deček, 13, Celje)

»Sm tud prek tega Facebooka pač en bratranc od mojga soseda pač lih sošolca ane je pač mam ga pač na Facebooku ampak se tko ne pogovarjava se in je nevem slučajno nevem tko enkrat zvečer mi je poslov tko en link in jz pač nism pričakoval kaj bo to in sm jz odpru in pač na koncu sm zvedu da sm dobu trojanskega konja gor, ampak k sm ga od take osebe dobil sploh nism pričakoval, nevem nebi nikol pomislu nevem tud če bi dobu od nevem koga od kle da bi dobu kkšn link nebi nikol pomislu da je lako okužen in pol je vsm pošiljal te linke skor 400 prjatlm.« (deček, 13, Celje)

Ko gre za otroke, je vsaka stopnja tveganja videti kot nerešljiva/neznosna. Zaskrbljenost glede tveganj, ki ogrožajo otroke in mlade, so kazalniki, kot nekateri trdijo, da živimo v »kulturni prisotnosti straha« pred tveganji, ki, medtem ko je naš cilj zaščita otrok pred tveganji, povečuje ranljivost otrokovih šibkih točk in jim odreka možnosti, da razvijejo sposobnosti prepoznavanja tveganj, ocenjevanja in upravljanja, skozi katere se otroci in mladi sami naučijo ohranjati svojo varnost. Eksperimentiranje in tveganje sta del otrokovega razvoja – del naših prizadevanj za učenje in uspeh (Byron Review 2008).

Predvsem v adolescenci, eksperimentiranje, tveganje ni le razvojna nujnost, ampak tudi izbira načina življenja: to je posledica gibanj, ki se odvijajo v možganih in je pomemben del identitete gradnje. Prevzemanje tveganj otroci morajo storiti, da bi dosegli samo aktualizacijo. (Madge in Barker 2007).

3.6.1 ALI SO SE OTROCI ŽE SAMI KDAJ SOOČILI S TVEGANIMI VSEBINAMI OZIROMA ALI KOGA POZNAJO, V NEPOSREDNI BLIŽINI?

Prosta in v nekaterih primerih anonimna komunikacija prek klepetalnic, blogov ipd. pomeni veliko število tveganj za otroke in mladostnike.

Pred kratkim opravljene študije so pokazale, da mladostniki, ki so pogosto vključeni v takšne razprave in uporabljajo takšen način komuniciranja, oblikujejo virtualne skupnosti, ki pa ne podpirajo zdravega vedenja, saj jih lahko privede do stopnje, kjer se jim pojavijo težave s samopoškodbami in motnje hranjenja (Whitlock v Louge 2006).

Ustvarjena lažna identiteta odvrča od »resničnih« socialnih razmer, saj posameznikom omogoča, da ustvarijo katerokoli podobo o sebi z malo ali nič socialnimi posledicami. Čeprav lahko internet služi kot katalizator za komunikacijo in se socialna kompetenca družbeno zaskrbljenih mladostnikov lahko poveča, lahko tudi spodbuja lažne identitete in lažno podobo o vsakdanjih življenjskih situacijah. Te socialno negotovi/zaskrbljeni mladostniki imajo lahko težnjo, da se zatečejo v računalniško komunikacijo kot nadomestek resničnih interakcij (Subrahmanyam 2006).

Dekleta iz mlajše skupine so bila pri tematiki spletnih tveganj in svojih izkušenj precej zadržana, medtem ko so bili fantje zelo odprti. Iz pogovora s fanti iz mlajše skupine je mogoče razbrati, da so na spletne težave naleteli zaradi svoje neprevidnosti. Pojavile so se namreč težave z vdorom na njihov profil na Facebooku.

V enem primeru je šlo za to, da se je oseba pozabila odjaviti s profila v šolski računalniški učilnici, pozneje pa so se drugi na njegovem profilu norčevali in objavljali neprimerne vsebine.

»Smo bli enkrat v računalniški in smo mel glih mal prej končal petnajst minut in so nas dovolil kle v šoli da gremo pač na facebook pa to in sm jest šel in sm se pozabu odjavn in je en k ni več na naši šoli en Robi mi je je šel na moj profil in je napisu pederi nevem kva.« (deček, 13, Celje)

Nekateri so se soočili z grožnjami in žalitvami prek spleta. Drugi pa so zaradi nepremišljenosti z odpiranjem nepreverjenih povezav naleteli na viruse (omenijo trojanskega konja). Iz pogovorov v obeh mlajših skupinah je razvidno, da mladi neradi govorijo o slabih spletnih izkušnjah, ki so jih doletele. Če že navedejo neprimerno vsebino (na primer neprimerna fotografija), jim je nerodno pripovedovati o tem, kaj ta pravzaprav vsebuje. Medtem ko na drugi strani nekateri otroci mislijo, da so vsebine, ki jih imamo mi (odrasli) za sporne, sploh niso in so del vsakdana na spletu.

Dijakinje pa poročajo o nadlegovanju. Nekaterim dekletom se je namreč že zgodilo, da so jim pisale osebe, ki jih ne poznajo in jih nagovarjale k tem, da bi se z njimi sestale v živo.

»Ja pač ... doskrat dodam ljudi, odvisno na katero šolo hodijo ... če jih kej rabim ... sej čem mi kdo teži, ga potem zablokiram ... al pa mu ne odpišem.« (dekle, 15, Kočevje)

»Mene je pred kakim mescom ... nekdo ... sploh ne vem kdo kliknu, pa napisal če grem z njim na kavo pa take. Pa je bil sigurno fake profil. Sem ga potem kr blokirala.« (dekle, 15, Kočevje)

Skoraj 12,5 % otrok je odkrilo, da je bil nekdo, s katerim so komunicirali prek spleta, odrasel in se je pretvarjal, da je veliko mlajši. Lažne identitete so preproste za izdelavo, uporabo in prodajo na internetu. Mladostniki pa pogosto ustvarijo osebne strani oziroma profile, kjer lahko tvorijo ali objavljajo svoje prave podatke in se razkrivajo pod pravo identiteto. To predstavlja varnostno tveganje, saj je težko zaznati »prave« identitete na spletu. Poleg tega je nacionalna anketa pokazala, da je 54 % deklet povedalo, da so lahko na spletu brez vednosti staršev in so bila vključena v neke vrste kibernetika razmerja (Girl Scout Research Institute, 2002).

Dijaki pa so mnenja, da če bi bili vsi malo bolj previdni pri uporabi spleta, spletnih tveganj skoraj ne bi bilo. Zavedajo se, da sami lahko veliko storimo in preprečimo, na primer, prenos virusov, nadlegovanje oseb, ki jih ne poznamo, ipd.

»Jst sm tud že povedal, da mi je vseeno kaj si mislijo o meni. Pomaga pa definitivno to, da se s kom pogovoriš pa ti je potem lažje kakor da v sebi držiš. Jst mam zdej en velik problem pa ga nism hotu nobenmu povedat čeprou zdej sm ga povedu ne sam je še zmer tok bedno. Pa ne vem... Velik problemov se ne more rešt normalno a ne.« (fant, 15, Ljubljana)

Ko pa primerjamo odgovore na vprašanje, komu bi otroci in mladostniki najbolj zaupali v tveganih situacijah, v vseh skupinah prevladajo starši kot tisti, ki jim slovenski otroci najbolj zaupajo. Na drugem mestu pa so seveda prijatelji, profesorji in nekateri drugi družinski člani. Nekaj od vprašanih pa bi se v najhujši situaciji obrnili tudi na policijo.

»Ja kokr tok učasih pogledajo, tok da mal spremlajo, pa pač če se kej zgodi, da pač ne vem kšn program hočjo udret pol pokličem starše, da pol prevermo, da se prepričamo skupi.« (deček, 13, Celje)

»Jst bi najprej staršem.« (dekle, 15, Kočevje)

»Na starše pa tud pol tko na policijo če bi blo kej.« (dekle, 15, Kočevje)

»Enako.« (dekle, 15, Kočevje)

»Tudi jst.« (dekle, 15, Kočevje)

»Na policijo. Pač prjavš.« (deklica, 13, Murska Sobota)

»Profesorici. Ni važno. Nekomu ko zaupaš, ko veš da bo obdržau zase.« (fant, 15, Ljubljana)

4 SKLEP

Na podlagi opravljenih analiz lahko sklepam, da se mladi v Sloveniji do neke mere zavedajo stopnje tveganja na spletu. Vendar pa so v zvezi s temi precej lahkomišelnih in so skoraj prepričani, da se njim ali njihovim prijateljem ne more zgoditi kaj hujšega. Iz dobljenih odgovorov je mogoče zaznati, da so dekleta na splošno bolj previdna pri uporabi interneta; mlajša dekleta so še bolj previdna od starejših. Manj zaupajo ljudem, ki jih ne poznajo, ter na splošno pazijo, kako uporabljajo splet, katere osebne podatke posredujejo in katere spletne povezave odpirajo. Strah jih je tudi morebitnih napak in težav, ki bi se jim lahko pojavile in onesposobile tehnološko komunikacijsko napravo. Za razliko od fantov bi se večina deklet najprej za nasvet obrnila na starše, fantje pa bi raje kot staršem svoje težave zaupali prijateljem ali drugim družinskim članom (na primer stricu, bratu). Glede možnih programskih napak pa fantje sploh niso zaskrbljeni, saj so mišljenja, da so sami dovolj sposobni, da bi si naprave popravili sami. Kljub temu da o tem neradi govorijo, pa so se naši mladostniki posredno in neposredno velikokrat srečali s tveganji, ki bi jim lahko resno škodila. Glede na druge države Evropske unije (iz virov različnih raziskav) bi lahko slovenske otroke umestili kar precej visoko na lestvico uporabnikov interneta. Četudi se v Sloveniji standard življenja slabša, so očitno razmere na področju nakupovanja novih tehnologij še vedno nekoliko pozitivne, saj se je, kot kaže raziskava statističnega urada Republike Slovenije (SURs), število priključkov z optičnim dostopom do interneta ob koncu prvega četrtrletja 2014 na letni ravni povečalo za 20 %, torej na več kot 111 tisoč. Po podatkih SURs-a pa je različne mobilne naprave za dostop do interneta, mobilni telefon, prenosni ali tablični računalnik in druge ročne mobilne naprave (dlančnik, predvajalnik MP3, e-bralnik, ročno igralno konzolo), v prvem četrtrletju 2013 uporabljalo 40 % oseb, starih od 10 do 74 let (ko niso bili doma ali na delovnem mestu); mobilni telefon je uporabljalo 32 %, prenosni ali tablični računalnik 20 %, druge ročne mobilne naprave pa 6 % oseb, starih od 10 do 74 let.

Na podlagi takšnih podatkov lahko sklenemo, da sta mobilna telefonija in povezovanje z internetom prek različnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij v Sloveniji zelo priljubljena, predvsem med mladimi. Mladi in otroci pa so z nenehno povezanostjo in prenosom informacij še bolj izpostavljeni tveganjem, do neke mere pa celo preobremenjenosti z informacijami.

Nekega splošnega recepta za to, da bi bili otroci manj izpostavljeni morebitnim škodljivim vplivom interneta, ni. Moramo se zavedati, da je zdajšnja generacija in generacije, ki še prihajajo, rojena v čas napredovanja in izpopolnjevanja novih tehnologij. Splošna izobrazba naših naslednikov bo pogojena tudi z znanjem, ki ga bodo pridobivali na področju uporabe teh. Na nas pa je, da mlade in otroke naučimo, kako pravilno in varno uporabljati svetovni splet.

5 LITERATURA

1. Bakardjieva, Maria. 2005. *Internet Society*. London: SAGE Publications.
2. Brečko, Barbara Neža in Vasja Vehovar. 2008. *Informacijsko-komunikacijska tehnologija pri poučevanju in učenju v slovenskih šolah*. Ljubljana: JRZ Pedagoški inštitut.
3. Byrne, Sahara, Sherri Jean Katz, Theodore Lee, Daniel Linz in Mary McIlrath. 2013. Peers, Predators, and Porn: Predicting Parental Underestimation of Children's Risky Online Experiences. *Journal of Computer-Mediated Communication* 19 (2): 215–231.
4. Byron, Tanya. 2008. *Safer Children in a Digital World: The Report of Byron Review*. Dostopno prek: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130401151715/http://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/DCSF-00334-2008.pdf> (5. september 2014).
5. Cassell, Justine, David Huffaker, Dons Tversky in Kim Ferriman. 2006. The language of online leadership: Gender and youth engagement on the Internet. *Developmental Psychology* 42 (3): 436–449.
6. *Center za varnejši internet*. Dostopno prek: <http://safe.si/center-za-varnejši-internet/raziskave-in-trendi/kaj-mladi-pocnejo-na-internetu> (7. avgust 2014).
7. Črnič, Oblak Tanja. 2009. *Družinska (ne)harmonija ob računalniških zaslonih*. *Družboslovne razprave* XXV (61): 41–58.
8. Univerza v Mariboru. 2014. *E-priročnik: internet in varnost otrok v osnovni šoli*. Dostopno prek: http://student.pfmb.uni-mb.si/~dkorpar/e-prirocnik/vpliv_interneta_mladi.html (8. junij 2014).
9. London School of Economics. 2014. *EU Kids Online*. Dostopno prek: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx> (12. september 2014).
10. Greenfield, Patricia in Zheng Yan. 2006. *Children, Adolescents, and the Internet: A New Field of Inquiry in Developmental Psychology*. Dostopno prek: <http://www.apa.org/pubs/journals/releases/dev-423391.pdf> (16. julij 2014).
11. Groppe, Laura in Kristen Schilt. 2002. *A Report from the Girl Scout Research Institute: The net Effect*. Dostopno prek: http://www.girlscouts.org/research/pdf/net_effect.pdf (16. julij 2014).
12. Hasebrnik, Uwe, Sonia Livingstone, Leslie Haddon. 2008. *Comparing children's online opportunities and risks across Europe: Cross-national comparisons for EU*

- Kids Online*. Dostopno prek: http://eprints.lse.ac.uk/21656/1/D3.2_Report-Cross_national_comparisons.pdf (2. september 2014).
13. Hick, Steven in Edward Halpin. 2001. Children's Rights and the Internet. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* (575): 56–70.
 14. Wikipedia. 2014. *Internet addiction and disorder*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Internet_addiction_disorder (8. junij 2014).
 15. Jackson, Linda A., Alexander Von Eye, Frank A. Biocca, Gretchen Barbatsis, Yong Zhao in Hiram E. Fitzgerald. 2006. *Does home Internet use influence the academic performance of low-income children*. *Developmental Psychology* 42 (3): 429–435.
 16. Kraut, Robert, Michael Patterson, Vicki Lundmark, Sara Kiesler, Tridas Mukophadhyay in William Scherlis. Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychology well-being. *American Psychological Association* 53 (9): 1017–1031.
 17. Lenhart, Amanda, Mary Madden in Paul Hitlin. 2005. *Teens and technology: You are leading the transition to a fully wired and mobile nation*. Dostopno prek: www.pewInternet.org/pdfs/PIP_Teens_Tech_July2005web.pdf (14. avgust 2014).
 18. Leung, Louis in Paul S.N. Lee. 2011. *The influences of information literacy, internet addiction and parenting styles on internet risks*. Dostopno prek: <http://nms.sagepub.com/content/14/1/117.short> (8. junij 2014).
 19. Livingstone, Sonia, Leslie Haddon, Anke Görzig in Kjartan Ólafsson . 2011. *EU Kids Online II final report*. Dostopno prek: [http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(200911\)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf](http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(200911)/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf) (14. avgust 2014).
 20. Livingstone, Sonia, Leslie Haddon, Anke Görzig in Kjartan Ólafsson. *Risks and safety on the internet: The perspective of European children*. Dostopno prek: [http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineIIReports/D4FullFindings.pdf](http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/D4FullFindings.pdf) (14. avgust 2014).
 21. Livingstone, Sonia in Leslie Haddon. 2009. *Kids online: opportunities and risks for children*. Bristol: Policy Press.
 22. Livingstone, Sonia, Lucyna Kirwil, Cristina Ponte in Elisabeth Staksrud. 2013. *In their own words: what bothers children online*. Dostopno prek: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20III/Reports/Intheirownwords020213.pdf> (2. september 2014).

23. Lobe, Bojana in Sandra Muha. 2011 a. *Internet v vsakdanjem življenju slovenskih otrok*. Dostopno prek: www.mladinanetu.si/mma_bin.php?id=2012031312083390 (17. avgust 2014).
24. - - -. 2011 b. *Tveganja in varnost otrok na internetu : Slovensko poročilo*. Dostopno prek: <http://eprints.lse.ac.uk/46446/1/SloveniaReportSlovenian.pdf> (19. september 2014)
25. Louge, Nathalie. 2006. *Research facts and findings: Adolescents and the Internet*. Dostopno prek: http://www.actforyouth.net/resources/rf/rf_internet_1006.pdf (17. avgust 2014).
26. Madge, Nicola in John Barker. 2007. *Risk & Childhood*. Dostopno prek: http://www.ricercadelrischioestremo.it/documenti/risk_and_childhood_Madge_Baker_2007.pdf (17. avgust 2014).
27. Manoilov, Marijan. 2010. *Osnove metodologije in statistike*. Nova Gorica: Zavod Novoznanje.
28. Nunes de Almeida, Ana, Ana Delicado, Nuno de Almeida Alves in Tiago Carvalho. 2014. *Internet, children and space: Revisiting generational attributes and boundaries*. Dostopno prek: <http://nms.sagepub.com/content/early/2014/03/24/1461444814528293.abstract> (17. avgust 2014).
29. Ólafsson, Kjartan, Sonia Livingstone in Leslie Haddon. 2013. *Children's Use of Online Technologies in Europe. A review of the European evidence base*. LSE, London: EU Kids Online. Dostopno prek: http://eprints.lse.ac.uk/50228/1/Libfile_repository_Content_Livingstone%2C%20S_Children%E2%80%99s%20use%20of%20online%20technologies%20in%20Europe%28lsero%29.pdf (8. junij 2014).
30. O'Neill, Brian. 2014. *Policy Influences and Country Clusters: A Comparative Analysis of Internet Safety Implementation*. Dostopno prek: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20III/Reports/D6.3-Policy-Influences-May-2014-Final.pdf> (2. september 2014).
31. Palfrey, John in Urs Gasser. 2008. *Born digital: Understanding the first generation of digital natives*. New York: Basics Books.
32. Saisan, Joanna, Melinda Smith, Lawrence Robinson in Jeanne Segal. 2013. *Internet & Computer Addiction*. Dostopno prek: http://www.helpguide.org/mental/internet_cybersex_addiction.htm (8. junij 2014).
33. Sandvig, Christian. 2006. The Internet at Play: Child Users of Public: Internet Connections. *Journal of Computer-Mediated Communication* 11 (4): 932–956.

34. Smahel, David in Michelle F. Wright. 2014. *The meaning of online problematic situations for children : Results of qualitative cross-cultural investigation in nine European countries*. Dostopno prek: http://eprints.lse.ac.uk/56972/1/EU_Kids_Online_Report_Online_Problematic_Situations_for_Children_June2014.pdf (22. julij 2014).
35. Subrahmanyam, Kaveri. 2006. *Multitasking: Encyclopedia of Children, Adolescents, & the Media*. Los Angeles: SAGE Publications.
36. Suzuki, Lalita K. in Jerel P. Calzo. 2004. The search for peer advice in cyberspace: An examination of online teen bulletin boards about health and sexuality. *Applied Developmental Psychology* (25): 685–698.
37. Valkenburg Patti M. in Karen E. Soeters. 2001. Exploratory Survey Children's Positive and Negative Experiences With the Internet: An Exploratory Survey. *Communication Research* (28): 652–675.
38. Vehovar, Vasja, Tanja Šterk, Andreja Pestotnik in Urša Šmid Božičević. 2009. *Za varen internet – predstavitev projektov za zaščito otrok pri uporabi interneta*. Dostopno prek: http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.varuhrs.si%2Ffileadmin%2Fuser_upload%2Fword%2FOtrokove_pravice_in_nasilje__SE_09%2FPrispevki%2FVasja_Vehovar.doc&ei=uKvgU5igBqi_ygOm84HYAQ&usg=AFQjCNG5ialq_luE3M9n9IO NcMc5wlt9A&sig2=Sn8sCJqRVqJbno7GcsWidw&bvm=bv.72197243,d.bGQ (8. junij 2014).
39. Zdešar, Polona. 2013. *Uporaba interneta v gospodinjstvih in pri posameznikih, Slovenija, 2013 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=5795 (19. avgust 2014)
40. Žakelj, Tjaša. 2013. *Nasilje med mladimi v kibernetskem prostoru: neraziskanost pojava v Sloveniji*. Dostopno prek: <http://druzboslovnerazprave.org/clanek/pdf/2013/74/6/> (17. avgust 2014).
41. 24.ur. 2012. *Mladi vse bolj omreženi in zasvojeni s spletom*. Dostopno prek: <http://www.24ur.com/novice/it/ste-zalostni-ce-ni-internetne-povezave.html> (6. junij 2014).